

Grażyna Michalczuk

Problemy dotyczące możliwości ujawniania wartości niematerialnych w sprawozdawczości finansowej : przykład firm sektora farmaceutycznego

Ekonomiczne Problemy Usług nr 39, 289-296

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

GRAŻYNA MICHALCZUK
Uniwersytet w Białymstoku

**PROBLEMY DOTYCZĄCE MOŻLIWOŚCI UJAWNIANIA
WARTOŚCI NIEMATERIALNYCH W SPRAWOZDAWCZOŚCI FINANSOWEJ
– PRZYKŁAD FIRM SEKTORA FARMACEUTYCZNEGO**

Wprowadzenie

Zmiany zachodzące we wnętrzu przedsiębiorstw, jak i w ich otoczeniu, będące wynikiem szybkiego postępu technologicznego, informatycznego oraz procesów globalizacji sprawiają, iż rośnie znaczenie decyzyjne generowanych przez nie informacji. Podstawowym źródłem takich informacji, mimo różnych form ich przekazu, jest niewątpliwie sprawozdanie finansowe wygenerowane w systemie rachunkowości, jako jego produkt finalny. Wyraża ono raportowanie określonych aspektów działalności gospodarczej danego podmiotu, stanowiąc podstawę pomiaru i oceny ich potencjału wewnętrznego oraz wyników działalności.

Podjęcie właściwych i optymalnych decyzji ekonomicznych i dokonywanie racjonalnych wyborów przez interesariuszy, na podstawie generowanych przez jednostki gospodarcze informacji ekonomicznych, wymaga ich dostosowania do potrzeb organizacji i jej otoczenia pod względem treści, czasu i stopnia szczegółowości¹.

Szczególnego znaczenia w obecnych warunkach nabierają informacje na temat generatorów wartości. Należą do nich niematerialne zasoby, które co prawda nie mają fizycznego wymiaru, nie stanowią też substytutu dla innych zasobów, ale przyczyniają się do zwiększania efektywności ekonomicznej przedsiębiorstwa. Wzrost ich znaczenia w kreowaniu wartości przedsiębiorstw, stawia przed sprawozdawczością finansową nowe wymagania. Dotyczy to przede wszystkim możliwości ujmowania zasobów niematerialnych w sprawozdawczości firm, w celu pełnego odzwierciedlenia ich wartości i wyników finansowych.

W powyższym kontekście istotnego znaczenia nabiera problematyka użyteczności informacji generowanych przez sprawozdawczość finansową firm opierających swoją działalność w dużej mierze na zasobach niematerialnych. Problem ten dotyczy między innymi sprawozdawczości firm sektora farmaceutycznego, w których wycena i wyniki finansowe

¹ P.J. Liang: *Recognition: An information Content Perspective*. „Accounting Horizons” 2001, Vol. 15, nr 3, s. 223.

w znacznym stopniu zależą od przyjętej w firmie strategii w zakresie pozyskiwania zasobów niematerialnych.

Celem artykułu jest przedstawienie problematyki użyteczności decyzyjnej informacji wpływających ze sprawozdań finansowych firm sektora farmaceutycznego, w kontekście obowiązujących rozwiązań w zakresie możliwości ujawnień wartości niematerialnych. Realizacja tak sformułowanego celu wymaga przeanalizowania tego zagadnienia w następujących obszarach. Pierwszy dotyczy możliwości ujawnień ponoszonych nakładów na zasoby niematerialne według obowiązujących na dzień dzisiejszy uregulowań w MSR/MSSF. Drugi wpływu strategii pozyskiwania wartości niematerialnych na wartość i wyniki finansowe firm sektora farmaceutycznego.

Możliwości ujawnień wartości niematerialnych według MSR/MSSF

Zasoby niematerialne odgrywając coraz większą rolę w działalności podmiotów gospodarczych, wpływają na ich wartość. Stają się one przedmiotem coraz większego zainteresowania interesariuszy przedsiębiorstwa, którzy oczekują wiarygodnych informacji o ich poziomie i sposobie wykorzystania. Determinuje to konieczność przekazywania informacji o wartościach niematerialnych, zarówno tych nabytych z zewnątrz, jak i też wytworzonych we własnym zakresie w trakcie prowadzonej działalności.

Jednak niematerialne generatory wartości, stanowią na dzień dzisiejszy najtrudniejszy element do zdefiniowania w ramach aktualnego systemu rachunkowości przedsiębiorstw². Według aktualnie obowiązujących rozwiązań zawartych w MSR/MSSF, próbuje się je ujmować pod kategorią wartości niematerialne.

Wartości niematerialne stanowią możliwy do zidentyfikowania, niepieniężny składnik aktywów, nie posiadający postaci fizycznej. Są one efektem ponoszonych wydatków lub zaciągniętych zobowiązań na nabycie, rozwój, utrzymanie i doskonalenie zasobów niematerialnych przez podmiot gospodarczy³.

Przyjęcie tak szerokiego rozumienia wartości niematerialnych, odnosi się do niematerialnych zasobów przedsiębiorstwa, tj. wiedza naukowa lub techniczna, projektowanie i wdrażanie nowych procesów lub systemów, licencje, własność intelektualna, znajomość rynku oraz znaki towarowe (łącznie z markami firmowymi i tytułami wydawniczymi), programy komputerowe, prace badawczo-rozwojowe, patenty, prawa autorskie, filmy kinowe, wykazy odbiorców, prawa obsługi hipotecznej, relacje z odbiorcami lub dostawcami, lojalność odbiorców, udział w rynku, prawa marketingowe. W praktyce jednak, które

² Problem ten dotyczy nie tylko rachunkowości, ale też innych obszarów, tj. zarządzanie, ekonomia, czy finanse. Do dnia dzisiejszego nie wypracowano jednej uniwersalnej definicji, co powoduje, że ta niematerialna część przedsiębiorstwa określana jest różnymi terminami, tj. kapitał intelektualny, aktywa niematerialne, wartości niematerialne, aktywa niewidzialne. Utrudnia to zarówno identyfikację poszczególnych niematerialnych zasobów, ale też ich pomiar oraz wycenę.

³ *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF) 2007*. T. I. SKwP, IASB, Warszawa–Londyn 2007, s. 1166–1167.

z nich znajdują swoje odzwierciedlenie w sprawozdawczości finansowej jednostki, zależy od możliwości spełnienia przez nie określonych warunków.

Standardy rachunkowości stawiają na dzień dzisiejszy bardzo rygorystyczne wymagania odnośnie spełnienia przez zasoby definicji aktywów oraz dodatkowe wymagania samym wartościom niematerialnym. Te warunki, to możliwość: identyfikacji (wyodrębnienia), sprawowanie kontroli, osiągnięcia przez nie przyszłych korzyści ekonomicznych, wiarygodnego określenia wartości. Znaczna część zasobów wykorzystywanych przez przedsiębiorstwa nie spełnia tych wymogów klasyfikowania, co powoduje że ponoszone nakłady na ich nabycie lub wytworzenie we własnym zakresie są ujmowane w ciężar kosztów, co może wpłynąć na znaczne zniekształcenie wyniku finansowego. Te które spełniają założone przepisami kryteria, ujmowane są w sprawozdawczości finansowej przedsiębiorstwa.

Z punktu widzenia możliwości aktywowania nakładów ponoszonych na zasoby niematerialne, istotne znaczenie ma sposób ich pozyskania, który można sprowadzić do trzech zasadniczych obszarów:

- nabycie z zewnątrz od osoby trzeciej,
- wytworzenie we własnym zakresie,
- połączenie jednostek.

Największe ograniczenia w możliwości aktywowania, występują w sytuacji wytworzenia niematerialnych zasobów we własnym zakresie⁴, np. w procesie prowadzonych prac badawczo-rozwojowych. W celu prawidłowej oceny, czy wytworzony przez daną jednostkę składnik wartości niematerialnych spełnia kryteria dotyczące jego kapitalizowania, cały proces powstawania aktywów dzielony jest na dwa odrębne etapy: prace badawcze oraz prace rozwojowe⁵.

Prace badawcze stanowią nowatorskie i zaplanowane poszukiwanie rozwiązań podjęte z zamiarem zdobycia i przyswojenia nowej wiedzy naukowej i technicznej. Z kolei prace rozwojowe są praktycznym zastosowaniem odkryć badawczych lub osiągnięć innej wiedzy w planowaniu lub projektowaniu produkcji nowych lub znacznie udoskonalonych

⁴ Podstawową trudnością jest przede wszystkim stwierdzenie czy w ogóle mamy do czynienia z niematerialnym składnikiem majątkowym, który może być zaliczony do aktywów jednostki. Wątpliwości budzi z jednej strony możliwość wiarygodnego określenia zdolności tych zasobów do przynoszenia korzyści ekonomicznych, a z drugiej strony możliwość wiarygodnego wyodrębnienia kosztów takiego zasobu.

⁵ *Prace badawcze*, to działania zmierzające do zdobycia nowej wiedzy; poszukiwanie, ocena, i końcowa selekcja sposobów wykorzystania prac badawczych lub innej wiedzy; poszukiwanie alternatywnych produktów, procesów, systemów, usług, materiałów, urządzeń; formułowanie projektowanie, ocena i końcowa selekcja nowych lub udoskonalonych produktów, procesów, systemów, usług, materiałów, urządzeń. *Prace rozwojowe*, to projektowanie, wykonanie i testowanie prototypów i modeli doświadczalnych (przed wdrożeniem do produkcji lub użytkowania); projektowanie narzędzi, przyrządów, form i matryc z wykorzystaniem nowych technologii; projektowanie, wykonanie i działalność linii próbnej, której wielkość nie umożliwia prowadzenia ekonomicznie uzasadnionej produkcji przeznaczonej na sprzedaż; projektowanie, wykonanie i testowanie wybranych rozwiązań w zakresie nowych lub udoskonalonych produktów, procesów, systemów, usług, materiałów, urządzeń [*Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej...*, s. 1179–1180].

materiałów, urządzeń, produktów, procesów technologicznych, systemów lub usług, które ma miejsce przed rozpoczęciem produkcji seryjnej lub zastosowaniem⁶.

Aktywowaniu w bilansie mogą podlegać koszty prac rozwojowych⁷ i to pod warunkiem wystąpienia okoliczności wskazanych w standardzie, jak i też szczegółowych wymogów, które rozwijają ogólne kryteria ujmowania wartości niematerialnych⁸. Natomiast firmy nie mają w ogóle możliwości aktywowania prowadzonych prac badawczych. Argumentowane jest tym, że prace badawcze, zmierzające do pozyskiwania nowej wiedzy, na ogół nie gwarantują osiągnięcia pozytywnych wyników. Bardzo często ich ostateczny rezultat nie nadaje się do gospodarczego wykorzystania. Dlatego też aktywowanie kosztów ponoszonych w ramach takiej działalności byłoby sprzeczne z zasadą ostrożności oraz ogólną definicją aktywów, w której jednym z warunków aktywowania jest konieczność wykazania, że przyniosą one w przyszłości określone korzyści ekonomiczne.

Przyjęte na dzień dzisiejsze rozwiązania powodują, że rachunkowość kosztów badawczo-rozwojowych oparta jest na zasadzie kosztu historycznego i nie jest w stanie wygenerować informacji na temat wzrostu wartości produktów w trakcie prowadzonych prac.

Wpływ strategii pozyskiwania wartości niematerialnych na wartość i wyniki finansowe firm sektora farmaceutycznego

Z punktu widzenia przedstawionych uregulowań istotny wpływ na generowane przez sprawozdania finansowe informacje, ma przyjęta przez firmę strategia pozyskiwania wartości niematerialnych. Ma to szczególne znaczenie w przypadku firm farmaceutycznych, w których wartość i wyniki finansowe zdeterminowane są w dużym stopniu wartością leków oraz potencjałem portfela opracowywanych produktów. Wartość leków w obrocie oraz leków w trakcie opracowywania (prac rozwojowych) zależy od tego w jaki sposób pozyskano wartości niematerialne stanowiące podstawę ich wytworzenia:

- nabycie patentu od osoby trzeciej;
- prowadzenie we własnym zakresie lub we współpracy z inną jednostką prac badawczo-rozwojowych;
- przejęcie spółki, która posiada prawa do produktów leczniczych.

Nabyte od osób trzecich patenty, ujmuje się w sprawozdaniu finansowym jako wartości niematerialne, w wartości godziwej odpowiadającej im własności intelektualnej skorygowanej o odpisy amortyzacyjne⁹ oraz odpisy aktualizujące z tytułu utraty ich wartości.

⁶ *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej ...*, s. 1165.

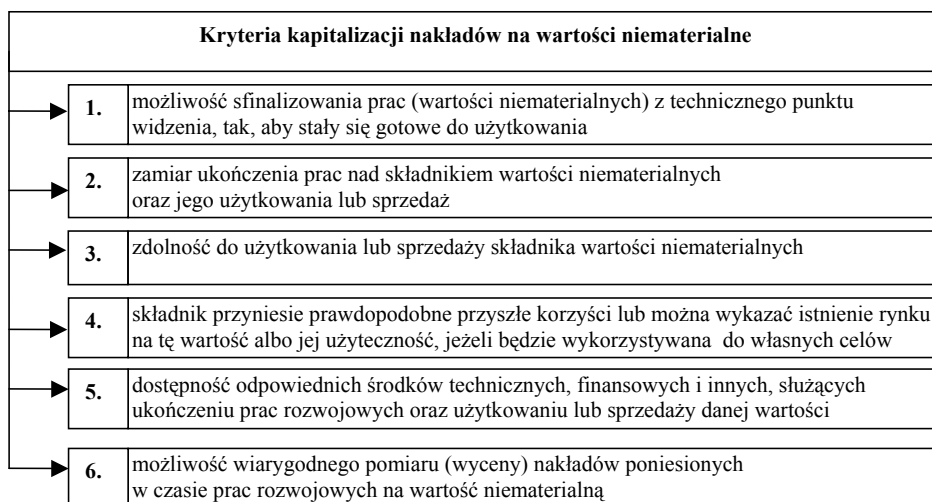
⁷ W ich wyniku powstaje bowiem składnik aktywów możliwy do identyfikacji i wyceny.

⁸ *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej...*, s. 1179–1180.

⁹ Międzynarodowe standardy nie precyzują okresu ani metody amortyzacji. Stwierdzają jedynie, że okres amortyzacji powinien być równy okresowi ich wykorzystania, a wybrana metoda amortyzacji powinna odzwierciedlać relacje między skonsumowanymi w danym roku obrotowym korzyściami ekonomicznymi a wszystkimi korzyściami, jakie przedsiębiorstwo zamierza uzyskać z aktywów. W sytuacji gdy nie istnieje żadne dające się przewidzieć ograniczenie generowania wpływów pieniężnych, wówczas

Wysokość dokonywanych odpisów amortyzacyjnych wpływa na ich wartość bilansową oraz jako element kosztowy stopniowo (przez okres ich użytkowania) na wynik finansowy. Istotny wpływ na wartość i wyniki finansowe firm sektora farmaceutycznego ma również utrata wartości składników niematerialnych, co znajduje swoje odzwierciedlenie w poziomie dokonywanych odpisów z tytułu utraty wartości aktywów¹⁰. Jest to skutkiem m.in. dużej konkurencji ze strony produktów niezastrzeżonych, kształtowania cen, refundacji kosztów. Odzwierciedlenie w sprawozdawczości finansowej skutków wpływu konkurencji ze strony produktów niezastrzeżonych oraz sposób przypisywania możliwej do utrzymania wartości produktom leczniczym o właściwej sobie wartości „markowej”, niewątpliwie podwyższa ich jakość użytkową.

W podobny sposób ujmowane są produkty lecznicze i realizowane projekty badawczo-rozwojowe (według wartości godziwej ustalonej na dzień przejścia), które wynikają z przejścia innej jednostki. Natomiast inaczej wygląda kwestia możliwości ujmowania w sprawozdawczości finansowej nakładów ponoszonych na prace badawczo-rozwojowe prowadzone we własnym zakresie lub we współpracy z inną jednostką. Aktywowaniu według przyjętych w MSR/MSSF uregulowań nie podlegają w ogóle nakłady na prace badawcze. Obciążają one koszty bieżącego okresu, co wpływa na obniżenie wyniku finansowego.

Rys. 1. Kryteria aktywowania wartości niematerialnych wytworzonych we własnym zakresie

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej...*

jednostka nie limituje okresu użytkowania składnika aktywów i nie dokonuje od nich odpisów amortyzacyjnych. Podlegają one corocznemu testowi na utratę wartości.

¹⁰ Odpisy aktualizujące z tytułu utraty wartości obciążają koszty w okresie ich dokonywania, co znajduje swoje odzwierciedlenie w rachunku zysków i strat.

Natomiast nakłady ponoszone na wewnętrzne (własne) prace rozwojowe, firmy mogą kapitalizować jako wartości niematerialne, po spełnieniu określonych warunków (rys. 1).

Ustalenie momentu ujęcia jako składnika wartości niematerialnych ponoszonych nakładów na prace rozwojowe, musi być poprzedzone przeprowadzeniem oceny możliwości realizacji powyższych kryteriów. Spełnienie większości kryteriów jest uwarunkowane specyfiką działalności sektora farmaceutycznego, co wymaga szczegółowej oceny faktów i okoliczności dotyczących konkretnego projektu realizowanego przez firmę farmaceutyczną.

W przypadku firm farmaceutycznych najczęściej za podstawę spełnienia tych kryteriów można uznać moment złożenia przez jednostkę wniosku o rejestrację do organu rejestracyjnego. Przyjmuje się, że jest to najbardziej oczywisty punkt w czasie, w którym można wykazać wykonalność ukończenia wartości niematerialnej z technicznego punktu widzenia. Złożenie wniosku o rejestrację z dużym prawdopodobieństwem oznacza, że lek będzie możliwy do stosowania. Jednak żeby złożenie wniosku o rejestrację, czy sama rejestracja wystarczyły do uznania tej możliwości za oczywistą, wymaga podjęcia określonych działań potwierdzających jej prawdopodobieństwo (np. podjęcie decyzji o rozpoczęciu produkcji lub kampanii marketingowej). Istnieje też możliwość aktywowania nakładów przed złożeniem wniosku o rejestrację, w sytuacji gdy inne jednostki są aktywnie zainteresowane zakupem danej substancji lub też firma dysponuje analizami rynkowymi, pokazującymi możliwości sprzedaży leku po jego realizacji. Ocena potencjalnego rynku, dokonywana powinna być na różnych etapach prac rozwojowych, z punktu widzenia ich dalszej zasadności¹¹.

Firmy farmaceutyczne mogą więc ponoszone nakłady na prowadzenie własnych prac rozwojowych, kapitalizować jako wartości niematerialne, w sytuacji gdy istnieje wysoki stopień prawdopodobieństwa dopuszczenia do obrotu produktów leczniczych będących ich wynikiem. Natomiast koszty prac badawczych i podstawowych prac rozwojowych muszą odpisywać w koszty w miarę postępujących prac, obciążając tym samym wynik finansowy. W efekcie ponoszone przez firmy farmaceutyczne nakłady na wytworzone we własnym zakresie zasoby niematerialne, stanowią tzw. element „ukrytych” wartości niematerialnych i nie podlegają wycenie oraz prezentacji w sprawozdaniu finansowym, jako składnik aktywów.

Podsumowanie

Wartości niematerialne odgrywają coraz większą rolę w tworzeniu wartości produktów a w efekcie i wartości firm. Jednak tylko część ponoszonych nakładów na zasoby niematerialne może być aktywowana i wykazywana w sprawozdaniu finansowym jako składnik wartości niematerialnych. Stanowią one tzw. jawny element kształtowania wartości przed-

¹¹ *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF). Przemysł farmaceutyczny – problemy i proponowane rozwiązania.* PricewaterhouseCoopers (www.pwc.com).

siębiorstwa. Pozostałe nakłady związane przede wszystkim z wygenerowanymi wewnątrznie zasobami niematerialnymi odnoszone są w ciężar kosztów w momencie ich ponoszenia i obciążają wynik finansowy danego okresu. Przyjęte rozwiązania powodują, iż ponoszone nakłady na prace badawczo-rozwojowe, które przyczyniają się do generowanie nowej wiedzy oraz bezpośrednio wpływają na rozwój przedsiębiorstwa poprzez wdrożenie wyników badań w postaci innowacji, stanowią na dzień dzisiejszy ukryty potencjał jednostki.

W powyższym kontekście istotnego znaczenia nabiera problematyka użyteczności decyzyjnej informacji generowanych przez sprawozdawczość finansową, w zakresie możliwości oceny wartości i wyników finansowych firm opierających swoją działalność w dużej mierze na zasobach niematerialnych. Dotyczy to między innymi sprawozdawczości firm sektora farmaceutycznego, których wycena i wyniki finansowe, w znacznym stopniu zeterminowane są wartością leków oraz potencjałem portfela opracowywanych produktów.

Firmy farmaceutyczne nabywające niematerialne zasoby (np. patenty na produkcję leków) w transakcjach zewnętrznych, ujawniają „pełniejszy” obraz majątku i również wykazują lepsze krótkookresowe wyniki finansowe niż firmy wytwarzające te same zasoby we własnym zakresie. W przypadku tych drugich ograniczone możliwości kapitalizowania wytworzonych we własnym zakresie wartości niematerialnych, mają wpływ nie tylko na obniżenie wartości bilansowej firmy, ale też na poziom wyniku finansowego, który bardzo często zmniejsza się na skutek bezpośredniego ujmowania w kosztach nakładów na wytworzenie zasobów niematerialnych. Dlatego też, podejmowanie decyzji na podstawie informacji generowanych przez sprawozdawczość finansową firm farmaceutycznych, wymaga przeanalizowania strategii przejść lub prac rozwojowych dotyczących produktów leczniczych. Źródłem takich informacji mogą być: informacja dodatkowa oraz sprawozdanie z działalności zarządu.

Bibliografia

- Cebrowska T., Kowalik A., Stepień R.: *Rachunkowość wczoraj, dziś, jutro*. Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2007.
- Liang P.J.: *Recognition: An information Content Perspective*. „Accounting Horizons” 2001, Vol. 15, nr 3.
- Michalczuk G.: *Bilansowe ujęcie kosztów prac rozwojowych jako wewnątrznie wytworzonego składnika wartości niematerialnych*. W: *Rachunkowość w zarządzaniu jednostkami gospodarczymi*. Red. T. Kiziukiewicz. Uniwersytet Szczeciński Zeszyty Naukowe nr 464. Prace Katedry Rachunkowości nr 27, Szczecin 2007.
- Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF) 2007*. T. I. SKwP, IASB, Warszawa–Londyn 2007.
- Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF). Przemysł farmaceutyczny – problemy i proponowane rozwiązania*. PricewaterhouseCoopers (www.pwc.com).
- Podszywałow A.: *Wartości niematerialne i prawne*. W: *Metody wyceny spółki. Perspektywa klienta i inwestora*. Red. M. Panfil, A. Szablewski. Poltext, Warszawa 2006.

Sprawozdanie finansowe bez tajemnic. Rachunkowość finansowa w praktyce. Red. G.K. Świdarska, W. Więclaw. Difin, Warszawa 2006.

Turyna J.: *Wartości niematerialne i ich wycena w świetle standardów US GAAP oraz MSSF.* „Problemy Rachunkowości” 2005, nr 1.

**PROBLEMS CONCERNING POSSIBILITIES TO DISCLOSE INTANGIBLE ASSETS
IN FINANCIAL REPORTING
– EXAMPLE OF PHARMACEUTICAL INDUSTRY COMPANIES**

Summary

Financial reporting of companies allows to generate information on components constituting future values to limited extent. Financial reporting is not able to express intangible assets in the appropriate manner in relation to their real value or present them in a concise and clear form. As a result, pharmaceutical companies acquiring intangible assets (e.g. patents on producing drugs) in outside transactions present “fuller” picture of assets as well as show better short-term profits than companies creating such resources on their own.